

هو العالم الخلاق المصور العليم

چالش‌های جمعیتی پیش رو

عباس نعمت‌اللهی

انتشارات زرنوشت

تهران - ۱۳۹۸

سرشناسه	:	نعمت‌اللهی، عباس، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	:	چالش‌های جمعیتی پیش رو / نویسنده: عباس نعمت‌اللهی
مشخصات نشر	:	تهران: زرنوشت، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۳۰ ص.
شابک	:	۰ - ۰۳ - ۷۲۷۹ - ۶۲۲ - ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیبای مختصر
یادداشت	:	اطلاعات کتاب‌شناختی کامل این اثر در نشانی http://opac.nlai.ir در دسترس است.
شماره کتابشناسی ملی	:	۶۱۰۸۵۸۹

انتشارات زرنوشت

تهران، میدان انقلاب، خیابان کارگر جنوبی،
کوچه مهدی‌زاده، شماره ۲۷، واحد ۱۹
تلفن: ۰۹۰۲۴۸۶۸۹۵۶ - ۶۶۴۷۹۶۱۵ - ۶۶۴۳۵۶۳۷

چالش‌های جمعیتی پیش رو

نویسنده: عباس نعمت‌اللهی

• چاپ اول: ۱۳۹۸ • شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه • ناشر: زرنوشت

شابک: ۰ - ۰۳ - ۷۲۷۹ - ۶۲۲ - ۹۷۸

قیمت: ۱۰,۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر محفوظ است.

مقدمه

جمعیت هر کشور از جهات مختلفی دارای اهمیت می‌باشد. جمعیت هر کشور و البته بافت جمعیتی از ابعاد اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و اجتماعی دارای اهمیت می‌باشد.

علاوه بر عامل کمی جمعیت هر کشور، بافت جمعیتی نیز بر موارد ذکر شده تأثیر گذار است.

در همه کشورها هم عامل کمی جمعیت و هم بافت و نوع جمعیت در طول زمان تغییر می‌کند. این تغییر بر ساختار اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی کشورها تأثیر گذار است.

مجموعه پیش رو نگاهی گذرا دارد بر چالش‌های جمعیتی کشور، در یک مجموعه موجز و خلاصه.

مجموعه حاضر یک مجموعه علمی یا با قالب علمی نیست و تنها نظرهای نگارنده را مطرح می‌کند.

مجموعه حاضر خالی از اشتباهات نبوده و محتاج نقد و بازنگری است.

طرح چالش‌ها، چالش‌های فکری را ایجاد و چالش‌های فکری راه را برای طرح مسئله باز می‌کند.

امید است صاحب‌نظران و متخصصان حوزه جمعیت، جامعه‌شناسی، اقتصاد جمعیت، جغرافیای جمعیت از مطالب پیش رو جهت طرح مسئله استفاده نمایند.

اسفند ماه ۱۳۹۸

عباس نعمت‌الهی

چالش اول: کاهش زاد و ولد

زاد و ولد در انسانها امری بسیار پیچیده بوده و از عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تأثیر می پذیرد.

اینکه هر کدام از عوامل ذکر شده تحت چه وزنی بر کاهش زاد و ولد در کشور تأثیر داشته یا دارند، باید مورد مطالعات علمی قرار گیرد.

اما در هر حال این عوامل دست به دست هم داده و زاد و ولد کاهش پیدا کرده است. کاهش زاد و ولد کاهش نرخ افزایش جمعیت را بدنبال خواهد داشت.

کم شدن نرخ رشد جمعیت بر پارامترهای اقتصاد جمعیتی تأثیر خواهند گذاشت.

در هر حال کاهش زاد و ولد یک چالش برای تصمیم سازان کشور می باشد و باید مورد توجه قرار گرفته و از

ابعاد مختلف بررسی شود.

کاهش زاد ولد می تواند بر شاخص های کلان اقتصاد نظیر تولید ناخالص ملی و مصرف ملی تأثیر گذار باشد.

هر چند که ممکن است اقتصاد کلان، این مسئله یعنی تأثیر کاهش نرخ زاد ولد بر تولید ناخالص ملی را با عوامی نظیر اقتصاد دانش بنیان، سرمایه گذاری خارجی، مهاجر پذیری و دهها عامل دیگر جبران نماید.

کاهش مصرف ملی نیز با افزایش سطح درآمد خانوارها، بالا رفتن صادرات خصوصاً نفت و گاز و افزایش رفاه قابل جبران می باشد.

چالش دوم: پیری جمعیت

با کاهش زاد ولد، نسبت نیروهای جوان به نیروهای سالمند و کهنسال جامعه کم خواهد شد. پیری جامعه بر اقتصاد کلان تأثیر گذار خواهد بود. در جامعه پیر نیروی کار کم خواهد بود.

نیروهای پیر یا میانسال جامعه اکثراً بازنشسته و مستمری بگیر بوده و یا محتاج کمک‌های دولتی و مددکارانه برای امرار معاش و ادامه حیات خواهند بود.

این نیروهای سن گذشته یا دیگر تولید کننده نیستند و اگر هم به هر دلیلی اشتغال داشته باشند دارای بهره‌وری نیستند.

این نیروها دیگر به دلایل قانونی و دیگر عوامل نمی‌توانند به صندوق‌های بازنشستگی یا تأمین‌ی حق بازنشستگی

پرداخت نمایند. از طرفی اکثراً دریافت‌کننده مستمری از صندوق‌های ذکر شده هستند.

این امر باعث افت درآمد صندوق‌های بازنشستگی و تأمینی خواهد شد.

از طرف دیگر این افراد دریافت‌کننده مستمری و حقوق بازنشستگی خواهند بود و همین امر سرمایه صندوق‌های بازنشستگی و تأمینی را کاهش خواهد داد.

این کاهش، کاهش در سرمایه‌گذاری را بدنبال خواهد داشت.

از طرف دیگر در افراد میانسال به بالا ریسک‌های پزشکی به شدت افزایش پیدا می‌کند. بیماری‌های مزمن مانند آرتروئید روماتوئید انباشت شده از سال‌های جوانی و دهها بیماری دیگر حالا عود پیدا می‌کنند.

چالش‌های جمعیتی پیش رو / ۱۱

بنابراین هزینه‌های درمانی و مراقبتی و نگهداری آنها به شدت نسبت به دوران جوانی و قبل از میانسالی افزایش پیدا می‌کند.

نکته مهم در اکثریت این افراد مشکل چند بیماری‌ای است. یعنی شخص هنوز از یک بیماری بهبود نیافته بیماری دیگری سراغ او می‌آید. افراد دارای چند بیماری در پروسه درمان مشکلات بیشتری را ایجاد می‌کنند. این افراد احتیاج به دوران بیشتر بستری دارند.

همچنین در افراد میانسال به بالا درمانهای گرانقیمت و هزینه بر بیشتر خود نمایی می‌کند مانند انواع جراحی‌ها و پیوندها.

در حقیقت این افراد مصرف‌کننده‌های پر مصرف خدمات پزشکی و مراقبتی خواهند شد. این مسئله از بعد دیگر سطح پس‌انداز جامعه را کاهش خواهد داد. کاهش

پس انداز، سرمایه صندوق های سرمایه گذاری و پس انداز را کاهش خواهد داد.

یک شخص سالمند که توانایی دفع خود را از دست داده باشد برای یک مسئله ساده مانند دفع روزانه هزینه های سنگینی را بر خانوار تحمیل می کند.

برخی از بیماری های مزمن نظیر بیماری های قلب و عروق، انواع دیابت ها، زوال عقل، بیماری های تحلیل برنده دستگاه عصبی و ماهیچه ای، از پا افتادگی، انواع سرطانهای طولانی مدت و انواع فلج ها بر اثر سکته های مغزی، هزینه های درمانی سنگینی را بر اقتصاد خانوار تحمیل می کند.

همچنین این افرا دقسمتی از نیروی فعال کار جامعه را جهت پرستاری، درمان و مراقبت از چرخه تولید خارج خواهند کرد.

جمعیت میانسال به بالای کشور به علت شرائط خاص زندگی خود در دهه های گذشته نظیر تغذیه بد، آموزش‌های ضعیف، کم سواد، عدم ورزش و تحرک مناسب، آسیب دیدگی های کار بعلت عدم ایمنی کار در کشور و دهها عامل دیگر در شرائط بدی وارد سالمندی می شوند.

اکثراً از بیماری های مزمن و صعب العلاج رنج می برند. علاوه بر این قسمتی از این جامعه میانسال به بالا از عوارض حاصل از سوء مصرف دخانیات، الکل، مواد مخدر و حتی داروها رنج می برند.

این گروه عمدتاً از روحیه بالایی برخوردار نیستند. هر چند موارد ذکر شده احتیاج به پژوهش های علمی برای اثبات دارد.

حضور این افراد در خانواده تحرک اجتماعی خانواده را به خاطر مشکلات حرکتی این قشر کم می‌کند.

مثلاً یا فرزندان این طیف باید مسافرت‌های خاصی را که این گروه بتوانند از آن استفاده کنند انتخاب کنند یا آنها را تنها بگذارند و یا قید سفر را بزنند.

نکته مهم این است که بافت جمعیت میانسال به بالای کشور با بافت همین افراد در نسل‌های گذشته تفاوت دارند.

حالا جمعیت مجرد ازدواج نکرده ده‌های گذشته آرام آرام به این ناحیه جمعیتی نزدیک می‌شود.

این افراد آرام آرام طی یک دهه آینده وارد این گروه خواهند شد با مشکلاتی مضاعف.

در سال‌های گذشته بسیاری از جوانانی که باید جذب

بازار کار شده و تشکیل خانواده دهند وارد سیستم آموزش عالی طویل‌المدت کشور شده و با بهانه طی مدارج بالاتر ورود به بازار کار خود را به تعویق انداخته‌اند. این گروه اجتماعی که البته در کشور کم هم نیستند خود به مصرف‌کننده درآمد‌های خانوار تبدیل شده ضمن اینکه هیچ پشتوانه پس‌اندازی و بازنشستگی ندارند.

این گروه به ندرت تشکیل خانواده می‌دهند.

از طرف دیگر تلاشی خانواده و خصوصاً طلاق در دهه‌های گذشته افراد مجرد یا تنها زندگی کن را افزایش داده است.

این بافت جمعیتی مشکلاتی دوچندان خواهند داشت.

این افراد نیز بزودی وارد طیف میانسال به بالا با مشکلات

عديده خواهند شد.

پس مشکلات تغيير بافت جمعیتی کشور از جوان به میانسال و از میانسالی به پیری چالشی بزرگ برای کشور و خصوصاً اقتصاد ملی خواهد بود.

کشورپير سياست گذاری هایش با یک کشور جوان تفاوت بسیار دارد. پس سياست گذاری های ما احتیاج به بازبینی و بازنگری دارد.

***

چالش سوم: چالش تک فرزندی

چالش مهم دیگر برای کشور چالش تک فرزندی است.

در اثر سیاست گذاری های سالیان گذشته که منبعت از برنامه های توسعه قبل از انقلاب بوده است و تبلیغات گسترده، تفکر تک فرزندی و فرزند کمتر زندگی بهتر در عمق فکری ایرانیان نشسته است.

آن حجم تبلیغات و فکر سازی حداقل معادلی همان اندازه برای قانع کردن جامعه به اینکه حالا فرزند کمتر برای جامعه مشکل ساز خواهد بود نیاز خواهد داشت و این در حالی است که خواست اجتماعی و سیاست گذاری از بالا چندان رغبتی براین موضوع ندارد.

شاید هنوز تفکر جمعیت کمتر در دسر کمتر در ذهن بسیاری از سیاست گذاران کشور رسوب کرده باشد.

در هر حال وبدون تعارفات جامعه به سمت کم فرزندى و بى فرزندى حرکت مى کند و این چالشی بزرگ برای جامعه خواهد بود.

جامعه برای بقاء خود وتولید وپس انداز وسرمایه گذاری احتیاج به نیروی جوان وزاد وولد دارد.

مشکلات اقتصادی ونبود آینده ای روشن برای جوانان خصوصاً فارغ التحصیلان دانشگاهی رغبت به ازدواج را در آنها به شدت کاهش داده است.

از طرف دیگر ساختار خانواده بسیاری از کارکردهای خودنظیر کارکرد عاطفی وکارکرد اقتصادی را از دست داده وبسیاری از کارکردهای آن به اشکال دیگر والبته کم مسئولیت تر وکم خرج تر در اختیار جوانان قرار گرفته است.

چالش‌های جمعیتی پیش رو / ۱۹

آموزش‌های ضعیف در آموزش و پرورش نتوانسته است به جوانان بیاموزد که تشکیل خانواده وزایایی امری مهم برای بقاء جامعه است.

از طرف دیگر طرح مشکلات پیش روی بشر در اشکالی افراطی در انواع رسانه‌ها امید به آینده را به شدت کاهش داده و همین امر جوانان را به این تفکر سوق داده است که اگر ممکن است نسل بشر بخاطر مشکلات بیش از اندازه در حال انقراض باشد پس دیگریانی شامل فرزندانمان را گرفتار این بلایا نکنیم.

این حجم اطلاعات منفی ذهن جوانان را پر کرده است و خانواده‌ها از توانایی راضی کردن فرزندان خود برای ازدواج مستحصل شده‌اند.

جوانی که به هیچ شکلی راضی به ازدواج نمی‌شود.

از طرف دیگر ذائقه نسل امروز با نسل گذشته تفاوت های ماهوی دارد.

نسل گذشته قانع و کم مصرف بود. اطلاعات چندانی نداشت و تازه با دنیای رسانه ای روزنامه و سینما و رادیو و تلویزیون آشنا شده بود.

شبکه های تلویزیونی بسیار محدود بود، و البته در نسل های گذشته تر همین امکانات هم وجود نداشت.

اما کودک امروز به شبکه بزرگ و گسترده ای از اطلاعات با توانایی نقل و انتقال و بازآفرینی و اشتراک بسیار بالا دسترسی دارد.

نسل گذشته براحتی قانع می شد، یک نصیحت ساده شخص را براحتی برای هر کاری قانع می کرد، اما امروزه کمتر کسی توانایی قانع کردن حتی یک کودک پنج

چالش‌های جمعیتی پیش رو / ۲۱

ساله را دارد چه رسد به یک جوان دارای تحصیلات بالای دانشگاهی.

اما ناگفته نماند که تغییر سبک زندگی که خود می‌تواند به عنوان یک چالش در نظر گرفته شود بعنوان عامل تشدید کننده این بحران خواهد بود.

سبک جدید زندگی بیشتر به سمت زندگی انفرادی تمایل دارد.

زندگی انفرادی هزینه های سنگین تری را به افراد تحمیل می کند. اگر در گذشته نه چندان دور مادران ما حاضر بودند با چند قلم ساده اثاثیه زندگی مشترک خود را در خانه هایی با توالت مشترک، آشپزخانه مشترک و البته بدون حمام و حتی بدون آب لوله کشی و برق و گاز کشی شروع کنند، امروزه کمتر جوانی حاضر است بدون وجود ماشین لباسشویی، تلویزیون، فرگاز و دهها

وسیله دیگر زندگی مشترک خود را شروع کند.

ایجاد چنین امکاناتی صد البته هزینه‌های سنگینی را بدنبال خواهد داشت.

از طرف دیگر هزینه اجاره مسکن ورهن آن بسیار بالا رفته است.

پس اگر بر فرض جوانی قانع شود که ازدواج کند، این راه پر هزینه را چگونه طی کند.

ما زندگی‌های خود را زیر انبوهی از سنت‌ها و آداب مدفون کرده ایم که نه تنها ضروری نیستند بلکه مضر هم هستند.

مثلاً مراسم عروسی بسیار پر هزینه و صد البته چشم‌وهم‌چشمی.

وقتی که ازدواج وجود نداشته باشد فرزندآوری هم وجود

نخواهد داشت.

کشور ما مانند بسیاری از کشورهای دیگر نیست که فرزند آوری در خارج از چارچوب ازدواج پذیرفتنی باشد. پس فرزند آوری کاملاً لینک به ازدواج است و ازدواج هم به صدها علت یا مشکل ویا غیر ممکن شده است.

چالش بعدی بالا رفتن سن ازدواج است.

جوانانی که دوره ای طولانی برای تحصیلات دانشگاهی، طی دوره سربازی، پیدا کردن شغل، درآمد و پس انداز را طی می کنند ناچاراً در دهه سی ویا چهل زندگی مشترک خود را شروع می کنند.

برفرض بارداری در زمان کوتاه پس از ازدواج، این زوج ناچاراً به خاطر فاصله بین کودکان، یک یا حداکثر دوفرزند را انتخاب خواهند کرد.

چالش دیگر اشتغال زنان است. زنی که در مشاغل مختلف شاغل است طی دوران بارداری و شیردهی و مواظبت و نگهداری کودک برایش سخت یا غیر ممکن خواهد بود. توقع بیجایی است که مادری که روزانه هشت ساعت کار می‌کند و حداقل یک ساعت رفت و برگشت محل کار را دارد بتواند فرزند آوری کند.

در حقیقت سیاست گذاری‌های کلان غلط در سالیان گذشته این شکل اشتغال در کشور را گسترش داده است.

چالش دیگر نداشتن صورت مسئله در سیاست گذاران است.

سیاست گذاران و راهبردها نویسان اصلاً خودشان هم بدرستی درکی از مسائل جمعیتی و جمعیت شناختی کشور ندارند.

چالش‌های جمعیتی پیش رو / ۲۵

وقتی چنین شناختی وجود نداشته باشد طبیعتاً طرح
سؤالی هم وجود نداشته و نباید منتظر پاسخ بود.

چالش دیگر عدم درک و شناخت جامعه از مسائل
جمعیت شناختی است. آموزش و پرورش در سالیان
گذشته و در حال هیچ نگاهی به این مسئله نداشته است.
در کمتر متن درسی ای به چالش‌های جمعیتی کشور
اشاره شده است.

وقتی چنین دانش آموزانی از مدرسه خارج شده و سکان
سیاست‌گذاری کشور را بدست گیرند هیچ نظرگاهی
نسبت به این مسئله و چالش‌های پیش رو نخواهند
داشت.

آموزش و پرورش می‌توانست و بایست زیر ساخت‌های
فکری چالش‌های جمعیتی را شکل دهد. خانواده ای که

عمق مشکلات پیر شدن جامعه را درک کند، دست به دست هم داده تا مشکلات پیش روی جوانان را برای تشکیل خانواده و فرزند آوری حل کنند.

چالش دیگر نبود کرسی های آینده پژوهی در حوزه آینده پژوهی جمعیتی در کشور است.

ما هیچ سناریویی برای مشکلات آینده جمعیتی کشور نداریم.

در حقیقت کرسی های آینده پژوهی در کشور بسیار جوان بوده و هنوز زیر ساختهای ارتباطی بین رشته ای و مدیریت دانش در آنها شکل نگرفته است و این شاخه یعنی آینده پژوهی نتوانسته است بطور کاربردی وارد عرصه های مختلف اجتماعی شود.

چالش دیگر کمبود پژوهشکده ها و پژوهشگاه های

جمعیتی در کشور است.

این گونه پژوهشکده‌ها اصولاً خروجی قابل عرضه مانند پژوهشگاه‌های مثلاً حوزه داروسازی ندارند. بنابراین رغبتی برای سرمایه‌گذاری در آنها در جامعه وجود ندارد. از طرف دیگر مانند کشورهای پیشرو خود مردم و افراد متمول نیز نه بلد هستند و نه می‌خواهند که در این خصوص سرمایه‌گذاری کنند.

نهادهای سازمانها، مجامع علمی و پژوهشکده‌های مرتبط با بحث جمعیت در کشور بسیار پراکنده بوده و بصورت جزیره‌ای مدیریت شده و عمل می‌کنند.

همین نبود یک زیر ساخت ارتباطی باعث شده است که خروجی این سازمانها و نهادهای درون سازمانی شده و قابلیت انباشت و ساماندهی نداشته باشد.

طبیعتاً چنین مطالعاتی قابل استفاده راهبرد نویسان نخواهد بود.

در حقیقت یک زبان مشترک بین راهبرد نویسان و دانشمندان، متخصصین و پژوهشگران حوزه جمعیت باید بوجود آید.

چالش دیگر داشتن نگاه شعارمدارانه به جای نگاه مسئله مدارانه نسبت به چالش‌های ذکر شده در بالا در بین سیاست‌گذاران و مدیران رده‌های بالای کشور است

اکثر مدیران در حوزه شعار دهی بسیار قوی هستند ولی هیچ گامی را برای حل مشکلات بر نمی‌دارند.

آنها نه تنها به این واقعیات التفاتی ندارند بلکه خود نیز تسهیل کننده خروج فرزندان‌شان و دیگر جوانان برای مهاجرت هستند.

چالش‌های جمعیتی پیش رو / ۲۹

چالش دیگر کم شدن نیروهای کار خاص در جامعه در آینده نزدیک است.

بزودی جامعه با کمبود پرستار، نیروهای فنی، نیروهای یدی و خدماتی و نیروهای مراقبتی روبرو خواهد شد.

این کمبود بالا رفتن سرسام آور دستمزد را بدنبال خواهد داشت و بسیاری از کسب و کارها بدون نیروی کار خواهند ماند.

گرانی نیروی کار توان رقابتی بنگاه های اقتصاد داخل را با رقبای خارجی از بین خواهد برد.

با این مشکل تولید در داخل گران و غیر قابل رقابت خواهد شد.

در پایان باز متذکر می شوم که چالش های جمعیتی کشور بسیار جدی است و نباید مانند هزاران مشکل

۳۰ / چالش‌های جمعیتی پیش رو

دیگر آن را دست کم یا شوخی گرفت.

جمعیت پیر کشور بزودی دست و پاگیر شده و احتیاج به مراقبت خواهند داشت.

ضمن تشکر از شما برای مطالعه این سطور آماده دریافت نظرات شما به آدرس ایمیل abasn11@gmail.com خواهیم بود.